

УДК 165.195

Феноменологія становлення харизматичного лідера: солоквіум

О.О. ТУЛЯКОВ

Українська академія банківської справи Національного банку України, м. Суми, Україна,
E-mail: tulyakov33@gmail.com**Авторське резюме**

У цій статті досліджується становлення харизматичного лідера. Стверджується, що такий суб'єкт політики здатний сформулювати і впровадити сучасну національну ідею. В Україні наявні фактори, які можуть спричинити появу харизматичного лідера.

Проблема політичного лідерства досліджена у контексті відповідних соціологічних, психологічних та політичних теорій. Феномен харизматичного лідерства потрібно доповнити визначенням його змісту у контексті філософської теорії пізнання. У статті ставиться завдання довести феноменологічний характер становлення харизматичного лідера. Люди підкорюються такому типу лідера через те, що визнають його виключні духовні якості. Отже, ми говоримо саме про духовне становлення харизматика. Сенси становлення розуміється як рух до реалізації абсолютної ідеї (Г.Гегель). Процес становлення - це сукупність актів внутрішнього переживання в їх безпосередній наявності. Подібні акти безпосереднього досвіду свідомості стали предметом аналізу феноменології Едмунда Гуссерля.

Феноменологічний процес духовного становлення реалізується у формі внутрішнього монологу. Таку форму дослідження внутрішньої сутності людини античні автори називали солоквіум. У представленій статті запропоновано такий варіант логічного визначення солоквіуму як наукового терміну:

Солоквіум – феноменологічний засіб становлення особистості, здійснений у формі внутрішнього монологу. Автор наводить приклади використання солоквіуму у творчій спадщині Марка Аврелія, Луція Аннея Сенеки, Григорія Сковороди. Доведено, що феноменологічний ефект пов'язаний з характерною ознакою солоквіуму, яка називається дослідниками як «розімкненість у життя».

Автор стверджує, що наступні дослідження проблеми можливі у частині подальшого аналізу внутрішнього монологу та пошуку інших засобів становлення харизматичного лідера.

Ключові слова: харизматичний лідер, політичне лідерство, становлення, феноменологічний засіб, внутрішній монолог, солоквіум, «розімкненість у життя».

© О.О. Туляков, 2014

Phenomenology of becoming a charismatic leader: solokvium

O.O. TULYAKOV

Ukrainian academy of banking of National bank of Ukraine, Sumy, Ukraine,
E-mail: tulyakov33@gmail.com

Abstract

In this article examines the becoming of charismatic leader. It is argued, that such a political person is able to generate and implement modern national idea. In Ukraine are existing factors that may cause the emergence of a charismatic leader.

The problem of political leadership examined in the context of relevant sociological, psychological and political theories. The phenomenon of charismatic leadership necessary to supplement its definition in the context of a philosophical theory of knowledge. The author poses the problem to prove the phenomenological nature of becoming a charismatic leader.

People recognize exceptional spiritual qualities of a charismatic leader. Therefore, they are submitting to him. So we are talking about spiritual formation of charismatic. Becoming means the movement to implement the absolute idea (G.Hegel). The process of becoming is a collection of acts of domestic experience in their immediate presence. Such acts of immediate experience of consciousness were analyzed phenomenology of Edmund Husserl.

Phenomenological process of spiritual formation is realized in the form of internal monologue. Such form of investigation of inner nature the ancient authors called solokvium. The author offers this version of the logical definition of solokvium as a scientific term:

Solokvium - phenomenological way of becoming of personality, takes the form as an internal monologue.

The author gives examples of using solokvium in the creative heritage of Mark Avrelii, Seneka, Gorgory Skovoroda. It is proved that the phenomenological effect is associated with a characteristic feature of solokvium. It is called «unlock in life.»

The author argues that following studies of this problem are able in part of analysis of internal monologue and in search of other means of becoming a charismatic leader

Key words: charismatic leader, political leadership, becoming, phenomenological way, the inner monologue, solokvium, «unlock in life.»

Постановка проблеми. Глибока духовна криза сучасного українського суспільства є наслідком відсутності ефективної національної ідеології. Утилітарні за своїх змістом програми та дії політичних суб'єктів є безперспективними у справі реального оновлення нації. Як вивести український соціум з духовного колапсу та сформувати сучасну ідеологію? Є підстави стверджувати, що роль «креатора» та реалізатора сучасної національної ідеї здатен відіграти харизматичний лідер. Тож постає завдання щодо створення умов для визначення потенційного харизматичного лідера та розробки оптимальних форм його становлення. Актуальність дослідження зумовлюється також тим, що в Україні сьогоднішнього дня наявні фактори, які класик теорії харизматичного лідерства С.Московічі вважав такими, що сприяють появі на політичній арені харизматика. А саме:

- надзвичайна кризова ситуація в суспільстві;
- переоцінка цінностей, зміна усталених суспільних поглядів;
- низький рівень розвитку інститутів громадянського суспільства;
- масова гіперфрустрація (суспільне невдоволення через тривале незабезпечення нагальних людських потреб) [7].

Отже, розробка засобів становлення такого специфічного суб'єкта, яким є сучасний український харизматичний лідер, є актуальною науковою задачею.

Аналіз досліджень та публікацій. Станов-

лення особистості досліджують ще з часів Стародавньої Греції. Сократівський заклик до самопізнання був сприйнятий мислителями всіх подальших епох. Лідер харизматичного характеру, зокрема, описаний у роботах Платона та Аристотеля. Проблеми лідерства знайшли розвиток у творчій спадщині Н.Макиавеллі, Т.Гоббса, Дж.Локка, Ж.Ж.Руссо, Т.Карлейля, Ф.Ніцше. Набули розвитку теорії лідерства, авторами яких, зокрема, стали З.Фрейд, Е.Фромм, Т.Адорно, Г.Моска, В.Парето, Р.Міхельс. Філософські аспекти лідерства досліджуються українськими вченими, серед яких З. Атаманюк, Н. Дубовик, Б. Кухта, М. Михальченко, А. Пахарев, В.Титаренко.

На феноменологічний характер харизматичного лідерства вказують дослідники у галузі філософських, соціологічних, психологічних та політичних наук. Як відомо, наукового змісту терміну «харизма» надав засновник теорії харизматичного лідерства Макс Вебер. Він вказував, що харизматичний лідер у волюнтаристичний спосіб руйнує майбутнє [2]. Отже, робимо висновок про високий статус та значення процесу становлення світогляду такого лідера. Такий статус додатково підтверджують інші результати соціально-психологічного та політичного аналізу. А саме – твердження про те, що харизматики для легітимізації своїх дій доволі часто підтримують думку, що вони є посланцями Бога, представниками надприродних сил. Ця обставина підтверджує саме духовний характер їх світогляду.

На наш погляд, феномен харизматичного лідерства потрібно доповнити визначенням його філософського аспекту у контексті теорії пізнання, зокрема - визначити епістемологічний зміст формування світогляду харизматика.

Мета дослідження полягає у визначенні, опису та доведенні феноменологічного характеру процесу становлення харизматичного лідера.

Виклад основного матеріалу. Вказуючи на високий соціальний статус та історичне значення харизматичного лідера, соціологи та політологи зазначають, що це особистість з глибоко розвиненою духовною сферою. Його життєві вчинки зумовлені ідеями, які відчуються ним інтуїтивно, безпосередньо, тобто - феноменологічно. Бунтівний та свавільний дух «харизматика» має бути зумовлений не безвідповідальністю, а інтуїтивно відчутим намаганням поринути у світ внутрішніх метафізичних відчуттів та запальним бажанням перетворити їх на дійсність. Харизматичний лідер сам не може повністю усвідомити кінцеву мету власних суспільних дій ментально. Він пізнає її у цих діях, що перетворює його в особу, буття якої є дія. Додамо до цього ще велику енергетику та здатність на самопожертву.

Харизматичний лідер відноситься до осіб, котрі здійснюють державне будівництво та політичне лідерство. Як відомо, люди підкорюються йому з огляду на виключні якості духовного характеру. До речі, є свідчення, що у давні часи існувала ефективна система добору представників політичної еліти. Причому такий добір здійснювався за об'єктивними параметрами, а не з огляду на спадковість, майновий стан тощо. Каста була ніщо інше, як вираження глибинної індивідуальної природи людини зі всією сукупністю особливих схильностей, що злиті з цією природою і визначають кожного до виконання тих чи інших обов'язків.

Отже, саме духовна природа харизматичного лідера потребує становлення.

Зміст терміну «становлення» ми трактуємо у розумінні Г.Гегеля - як спрямовану реалізацію внутрішньої мети, рух до розкриття абсолютної ідеї. Життєдіяльність харизматичного лідера нагадує інтимний, духовно напружений діалог, який виводить людину за екзистенційні межі у світ пізнання власної сутності та сутності Всесвіту. Тобто відбувається процес, який Г.Гегель описав як рух, у якому антитези мислячого духу - «чисте» буття та «ніщо» - зливаються разом, внаслідок чого становлення є кордоном такого злиття [3].

Системоутворююча «клітинка» становлення - акт внутрішнього переживання у його безпосередній наявності. Подібні акти і стали предметом аналізу феноменології Едмунда Гуссерля, яка орієнтувалася на безпосередній досвід свідомості [4]. Логічне судження недоречно формулювати протягом акту пізнання, бо він розуміється людиною безпосередньо. Така

«безпосередність» - ключова ознака феноменологічного пізнання. Феноменологічне пізнання здійснюється у тому стані, які античні скептики виразили поняттям «епохе». Секст Емпірік виражає його зміст як «... такий стан розуму, при якому ми нічого не заперечуємо і нічого не стверджуємо» [9, с. 117]. В феноменології Едмунда Гуссерля «епохе» трансформується у метод пізнання засобом утримання від суджень про «чисті сутності» з метою виявлення їх справжнього сенсу. Намагаючись зрозуміти свій внутрішній світ, людина поринає у царину чистих істин та апіорних сенсів. Вона намагається зрозуміти своє внутрішнє єство не як емпіричний, а як трансцендентальний суб'єкт - світ загальних істин, котрий зумовлює та наповнює змістом емпірично-психологічну свідомість.

Людину, яка живе у такий спосіб, видатний український філософ Григорій Сковорода називав «внутрішньою людиною». Саме так - адже сенс надається тільки тому світу, який існує у глибинах людського серця. У листі Сковороди до його учня Михайла Ковалинського читаємо про «внутрішню людину» наступне: «Бо наша внутрішня людина тепер не обтяжена плоттю, ніби, звільнившись від пут, або знайшовши нові крила, піднімається високо, неначе орел, носиться і літає в безмежних небесних просторах, як по рівнині безкраїх полів, прагнучи досягти божественної краси, проникнути туди, де ангели безперервно дивляться на лик отця, радіючи людській долі» [11, с. 261].

Пізнання світу «внутрішньою людиною» відбувається засобом «внутрішнього монологу». Саме цей засіб забезпечує феноменологічну безпосередність процесу внутрішнього пізнання. Адже коли людина розмовляє сама з собою, вона апіорі здійснює це без посередників. Її внутрішній світ розкривається безпосередньо у формі злиття екзистенційної сутності з об'єктами пізнання.

Такий «внутрішній монолог» видатні античні філософи називали «солоквіум». Спробуємо надати цьому поняттю логічне визначення.

Як відомо, Логос /logos/ - термін давньогрецької філософії, що має подвійне значення. До змісту терміну включають такі ознаки, як слово, вислів, мова. Але вкрай важливим є те, що також цим терміном позначається загальний закон світобудови. Зокрема, у стоїчній філософії за допомогою терміну «Логос» розуміли світовий розум. Отже і термін «монолог» є підстави трактувати як спілкування людини зі світовим розумом, навіть більше - як буття людини у царині світового розуму, вищої істини.

Логічні правила побудови реальних (класичних) визначень понять вимагають здійснювати таку розумову операцію шляхом виділення родового поняття та видової відмінності. Зміст поняття «солоквіум» розкривається нами через родові поняття «монолог» саме у контексті повного, сократівського розуміння терміну «Ло-

гос» як слова, в якому відображено сенс. Отже, надаємо визначення у наступний спосіб.

Солоквіум – феноменологічний засіб становлення особистості, здійснений у формі внутрішнього монологу. Вже охарактеризована нами «безпосередність» доводить феноменологічний спосіб здійснення солоквіуму. Продовжимо доведення шляхом звернення до спадщини мислителів минулого. Яскравим прикладом застосування солоквіуму з метою внутрішнього, духовного становлення є «Роздуми» римського імператора Марка Аврелія. Відомий дослідник спадщини цього унікального «імператора на троні» Яан Унт пише: «...багато записок містить, звичайно, не сповідь імператора і не стільки «таємні думки», скільки прагнення перетворити ідеальне у дійсне: норму у поведінку, «чуже у своє», разом із закріпленням свого за допомогою власних роздумів над «чужим» та постійного добору «свого» [12, с.101]. Використовуючи думки Мартіна Бубера, мету солоквіуму можна визначити як розширення дії сфери «Я-ТИ» шляхом взаємодії зі сферою «Я-ВОНО» [1]. Для прикладу наведемо декілька уривків з «Роздумів» Марка Аврелія, які свідчать про наявність вказаного: «Що не шкодить місту, не зашкоджує і громадянину. При будь-якому уявленні про шкоду використовуй таке правило: якщо місту це не шкодить, то не шкодить і мені...» [6, с. 27]. Що вулику не корисно, то бджолі не на користь» [6, с. 35]. «Вдосталь, що є зараз усвідомлення визнання, є суспільна дія, є у душевному складі прихильність до всього, що відбувається в узгодженні з причинністю» [6, с. 50].

Про вже вказану нами визначальну особливість солоквіуму говорить дослідник творчої спадщини Луція Аннея Сенеки С.О. Ошеров: «Листи Сенеки безпосередніші, ніж його твори. Подібно справжнім листам, вони розімкнені у життя. Сенека нібито і не збирається міркувати, а тільки інформує друга про себе, про свою хворобу, про чергову подорож, про зустріч з тим або іншим знайомим. Це передає наступним умовлянням переконливість пережитого досвіду» [8, с.17].

Отже, аби забезпечити безпосередність, потрібно «розімкнути у життя» - ввести людину у життя духовне. Там почне жити «внутрішня людина». Там вона почне свою таємну справу пізнання у формі діалогу із Всесвітом. Мартін Бубер його описує так: «Тут відношення затьмарено, але розкриває себе – тихо, але породжуючи мову. Ми не чуємо ніякого «Ти», і все ж чуємо поклик, і ми відповідаємо, відтворюючи образи, думаючи, діючи» [1, с. 296]. Терміном «розімкненість» дослідники античного солоквіуму позначають зв'язок внутрішніх пізнавальних імпульсів з реальним світом, зокрема – зі світом інших людей. Солоквіум нагадує напружену, мотивовану духовними інтенціями бесіду з тими, з ким особа відчуває те, що Григорій Сковорода назвав «сродністю». Адресати вну-

трішнього монологу – «сродні серця», які беруть живу участь у процесі усвідомлення думок «внутрішньої людини». Таким чином, солоквіум як монолог є діалогічним. Внутрішні роздуми звернені до уявних друзів, слухачів, учнів.

Яан Унт зазначає: «Але як «Ти» із чужої проповіді, що означало там людину взагалі, Марк Аврелій міг використовувати до себе особисто, так і напучення, звернуте до другої особи і написане від себе він міг розуміти як загальне правило, без конкретного звернення саме до самого себе; і, нарешті, «Ти», звернуте до себе, він міг використовувати по відношенню до іншої людини» [12, с. 102].

В українській філософській традиції майстром внутрішнього монологу був Григорій Сковорода. Усе його життя - монолог мужнього та принципового шукача істини. Солоквіум як засіб феноменологічного становлення Григорій Сковорода у найбільшій мірі освоює у формі повчальних листів до свого учня та друга Михайла Ковалинського. Охарактеризована нами така ознака солоквіуму як «розімкненість» у життя використовується Сковородою у свої своєрідні способи. Духовне у реально свідоме український Сократ «розмикає» шляхом наведення аналогії між справами буденними та справами душевних пошуків. Так, в одному з листів свої роздуми про справжню дружбу Сковорода починає з таких слів: «Подібно до того, як купці вживають застережних заходів, щоб під виглядом хороших не купити поганих і зіпсованих товарів, так і нам треба найретельніше дбати про те, щоб, добираючи друзів, ... через недбалість не потрапити на щось підроблене і мнимо...» [11, с. 232].

Монологічні настанови Сковорода поєднує з обставинами реального життя, посиленнями на реальні події. В одному з листів глибока духовна настанова випливає із святкового вітання. Спочатку філософ вітає учня з приводу річниці смерті Іоанна Хрестителя: «Сьогодні ми святкуємо кончину того, хто, як каже Христос, був найбільш великим серед усіх народжених жінками» [11, с. 289]. Але відразу після вітання Сковорода пропонує: «Подивимось очима розуму і поміркуємо трохи, яким він був, що творив, поки був живий, і за що він визнаний Богом таким великим» [11, с. 289]. Солоквіум Григорія Сковорода актуалізує його власний духовний досвід і «розмикається» у свідомість учня, стимулюючи його саморозвиток.

Висновки. Наша стаття – спроба визначити сутність процесу становлення такого специфічного політичного суб'єкта, яким є харизматичний лідер. Протягом дослідження вдалося з'ясувати, що цей процес здійснюється у спосіб, який був описаний Едмундом Гуссерлем у його теорії феноменологічного пізнання дійсності. Становлення у гегелівському розумінні є органічною сукупністю актів безпосереднього інтимного спілкування людини з Всесвітом з метою розкриття абсолютної ідеї. У статті охарактери-

зовано внутрішній монолог (солоквіум) як пізнавальний засіб феноменологічного пізнання. Запропоновано варіант логічного визначення солоквіуму як самостійного наукового терміну.

Ефективність солоквіуму доведена видатними мислителями минулого, які використовували цей засіб для становлення своєї «харизми» та «харизми» своїх учнів. Твори давньоримських стоїків Марка Аврелія та Сенеки, повчальні листи «українського Сократа» Григорія

Сковороди характеризуються «розімкненістю у життя». Це визначальна ознака пізнавальних досвідів названих філософів, котра виражає феноменологічну безпосередність становлення харизматика.

Перспектива подальших досліджень вбачається у наданні дієвого змісту засобу внутрішнього монологу, а також у визначенні інших способів формування світогляду потенційних суб'єктів сучасної політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бубер М. Я и Ты [Текст] // Квинтэссенция. Философский альманах. – М.: Изд. политической литературы, 1991. – С.294-371.
2. Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий [Текст] / М. Вебер // Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения: Антология. – М., 1998. – 352 с.
3. Гегель Г. Феноменология духа [Текст]. – М.: Наука, 2000. – 495 с.
4. Гуссерль Эдмунд. Идея феноменологии. Пять лекций [Текст]. Перевод с немецкого Н.А. Артеменко. – Санкт-Петербург.: ИЦ «Гуманитарная академия», 2008. – 220 с.
5. Кудряшева Е.В. Лидерство как предмет социально-философского анализа [Текст]: дис. ... доктора филос. наук: 09.00.11 / Кудряшева Елена Владимировна. – М., 1996. – 359 с.
6. Марк Аврелий Антонин. Размышления [Текст]. – Санкт-Петербург: Наука, 1993. – 248 с.
7. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс [Текст] / Пер. с франц. – М.: «Центр психологии и психотерапии», 1998. – 480 с.
8. Ошеров С.А. Сенека: Философ. Прозаик. Поэт [Текст] // Сенека Луций Анней. Нравственные письма к Луцилию. Трагедии. – М.: Художественная литература, 1986. – С. 5-30.
9. Секст Емпирик. Три книги пирроновых положений [Текст] // Сочинения в двух томах. Общ. ред. А. Ф. Лосева. Пер. с древнегреч. Т. 2. М.: «Мысль», 1976. – 421 с.
10. Сковорода Г.С. Твори [Текст]: в 2 т. / Григорій Савич Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т.1.: Поезії Байки. Трактати. Діалоги. – 528 с.
11. Сковорода Г.С. Твори [Текст]: в 2 т. / Григорій Савич Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т.2.: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – 480 с.
12. Унт Яан. «Размышления» Марка Аврелия как литературный и философский памятник [Текст] // Марк Аврелий Антонин. Размышления. – Санкт-Петербург.: Наука, 1993. – С.93-114.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2013

REFERENCES:

1. Buber M. Ya I Tu (Me and You). *Philosophical Almanac*. Moscow, 1991, pp. 294-371.
2. Weber M. *Xozaystvennaya etika mirovux religiy* (Economic ethics of world religions). Moscow, 1998, 352 p.
3. Gegel G. *Phenomenologiya duxa* (Phenomenology of Spirit). Moscow, 2000, 495 p.
4. Gusserl E. *Ideya fenomenologiyi* (The idea of phenomenology). St. Petersburg, 2008, 220 p.
5. Kudryasheva E. V. *Liderstvo kak predmet socialno-philisophskogo analiza* (Leadership as a matter of social and philosophical analysis). Moscow, 1996, 359 p.
6. Mark Avreliy Antonin *Razmushleniya*. (Thinkings). St. Petersburg, 1993, 248 p.
7. *Moskovichi S. Vek tolpy*. *Istoricheskiy traktat po psihologiyi mas* (Age of crowds. Historical treatise of mass psychology). Moscow, 1998, 480 p.
8. *Osherov S. A. Seneka: Filosof. Prozaik. Poet*. (Seneca: Philosopher. Novelist. Poet). Preface to the book. Moscow, 1986, pp. 5-30.
9. *Sekst Empirik Tri knigi pirronovux polozheniy* (Three books of Pirrons provisions). Moscow, 1976, 421 p.
10. *Skovoroda G. S. Tvoru* (Works). Kiev, vol. 1, 528 p.
11. *Skovoroda G. S. Tvoru* (Works). Kiev, vol. 2, 480 p.
12. *Unt Yan. «Razmushleniya Marka Avreliya kak literaturnuy I filosofskiy pamyatnik»* (Thoughts of Marcus Aurelius as a literary and philosophical monument). Preface to the book. St. Petersburg, 1993, pp. 93-114.

Туляков Олег Олегович – кандидат політичних наук, доцент
Українська академія банківської справи Національного банку України
Адреса: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57
E-mail: tulyakov33@gmail.com

Tulyakov Oleg Olegovich – PhD in political science, associate professor
Ukrainian academy of banking of National bank of Ukraine
Address: 57, Petropavlivska Str., Sumy, 40030
E-mail: tulyakov33@gmail.com